

NAGY VONALAKBAN A KÉSZÜLŐ JOGI INFORMÁCIÓS RENDSZERRŐL

Seprődi László

Igazságügyi Minisztérium Számítástechnika-alkalmazási Központ

Az Egységes Országos Számítógépes Jogi Információs Rendszer (a továbbiakban: JIR) – a Minisztertanács határozata alapján – kiemelt állami alapnyilvántartásként készül. Jogszabályok, jogi iránymutatások és a jogi irodalom jellemző adatait, ill. azok teljes szövegét fogja tárolni, mégpedig olyan formában, hogy e jogi információk visszakeresését a számítógép hatékonyan támogatni tudja.

A JIR képernyős terminálokon keresztül elérhető, interaktív rendszer lesz. Célunk az, hogy a jogászok aktuális problémáik megoldásához minél hamarabb, minél közvetlenebbül és – természetesen – minél pontosabban kapják kézhez a konkrét információt. Azokra a helyekre, ahova nem célszerű vagy nem lehet terminált telepíteni, oda folyamatosan aktualizált jogszabálymutatók formájában lehet majd eljuttatni az információt.

A JIR kiépítése a jelen pillanatban a hardver és a szoftver eszközök kifejlesztésének, ill. a jogi anyag adatai felvételezésének fázisában tart. A tervek szerint 1985 végére, 1986 elejére kerül olyan készülségi állapotba, hogy megindítható legyen a kb. féléves kísérleti üzem.

A JIR adathalmaza

A JIR tartalmazni fogja a hivatalosan közzétett nyilvános magyar joganyagot, a törvényeket, a rendeleteket és az eseti bírósági döntéseket.

A *jogszabályok*, azaz a törvények, az országgyűlési határozatok, a minisztertanácsi és a miniszteri rendeletek és utasítások – a miniszteri utasítások kivételével – a mostani gyakorlat szerint ötévente jelennek meg a Hatályos Jogszabályok Gyűjteményében, mindig a pillanatnyilag hatályos alakjukban. E gyűjteményt legutóbb 1982. december 31-én zárták le. Kézenfekvő volt tehát, hogy a benne szereplő jogszabályokat éppen hatályos alakjuknak megfelelően vegyük fel a rendszerbe. Ebből adódik a látszat: mintha valamennyit azon melegében

adták volna ki (azonosítójuk – persze – utal a kiadás igazi évszámára). 1983. január 1-től kezdődően viszont már úgy vesszük fel a jogszabályok adatait, ahogy a közlönyökben napvilágot látnak.

A miniszteri utasítások és az iránymutatások felvételénél is betartjuk a fenti szabályt: 1983. január 1-től mindegyiket eredeti alakjukban dolgozzuk fel. Ha időközben módosították vagy hatályon kívül helyezték őket, akkor is az eredeti forma számít, a szükséges változtatásokat a számítógép vezeti végig rajtuk. Az 1983-nál korábbi kibocsátású miniszteri utasítások esetében felülvizsgálat útján döntünk a felvétel vagy az elhagyás felől.

Az *iránymutatások* közül felvételre csak a tárca-közlönyökben megjelent főhatósági (tárca-) iránymutatások, ill. a Legfelsőbb Bíróság iránymutatásai kerülnek. Itt is szükség van arra, hogy a közreadók felülvizsgálják az 1983 előtti iránymutatások hatályosságát.

Végül felvesszük azokat az eseti döntéseket is, amelyeket a Legfelsőbb Bíróság a bírói döntések egységesítése érdekében a Bírósági Határozatokban közzétesz.

A *jogi irodalom* rendszerben való szerepeltetése lehetővé fogja tenni, hogy a konkrét jogszabályokon kívül a felhasználó esetenként kommentárokat, összefoglaló műveket vagy jogi témájú cikkeket is tanulmányozhasson.

Hogyan struktúrálja a JIR az adatokat?

Reális becslések szerint a milliós nagyságrendű adatmennyiség egységes, megbontatlan, struktúrátlan tárolása – a karbantartás és a gyors információkeresés szempontjából – nem volna célszerű. Ezért a JIR-ben háromszintű struktúrát alakítottunk ki.

Felső szint: az adatkörök

A JIR adathalmazában a legáltalánosabb osztályozási szempont jogi vonatkozású: a bekerülő jogi anyagot

aszerint strukturáljuk, hogy az jogszabály vagy iránymutatás-e, ill. milyen jogszabály vagy iránymutatás. Ezeket a teljes adathalmazból tetszőlegesen elkülöníthető részhalmazokat nevezzük *adatköröknek*.

A következő adatköröket különböztetjük meg:

- A felszabadulás után kiadott *normatív* jellegű jogszabályok, kivéve a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabályokat.
- A felszabadulás után kiadott *nem normatív* jogszabályok.
- *Nemzetközi szerződések* (akár jogszabállyal vagy anélkül tették közzé őket).
- *Felszabadulás előtti* még hatályos jogszabályok.
- *Jogi iránymutatások.*
- *A Legfelsőbb Bíróság iránymutatásai.*
- *Jogi irodalom.*

Az adatkörökre való felosztás két szempontból is célszerűnek mutatkozik. Jogászi oldalról nézve az az előnye, hogy a keresés esetenként egyetlen adatkörben végezhető el, ugyanakkor egy-egy adott jogi probléma szempontjából fontos adatkörök tetszőlegesen össze is kapcsolhatók. Számítástechnikailag ez a fajta strukturálás azért kívánatos, mert az információk visszakeresésének időtartamát és így költségét is lecsökkenti.

Az 1. ábra a JIR felépítését, a 2. ábra a JIR-ben folyó információáramlást szemlélteti.

A felső szint további felosztása

A fenti adatkörökön kívül, velük kapcsolatban – de még mindig felső szinten – további két szempont szerint is különbséget tesz a rendszer a jogszabályok és az iránymutatások között (a jogi irodalom esetében ilyenre magától értetődően nincs szükség), nevezetesen

- *alap- és nem alap* normatív jogszabályokra,
- *hatályos és nem hatályos* jogszabályokra és iránymutatásokra bontja az anyagot.

A „hatályos” – „nem hatályos” elkülönítés az adathalmaz további felosztási szempontja. Azaz azt mondhatjuk, hogy mind a hét fenti adatkör további két részre bomlik: a hatályosra és a nem hatályosra. Így összesen $7 \times 2 + 4 \times 2 = 22$ „adatcsoport” létezik.

Az „alap” – „nem alap” és a „hatályos” – „nem hatályos” felosztás azonban nem igazi adatkörök: ha a jogász az adatkörök kijelölésekor másként nem rendelkezik, akkor a rendszer automatikusan csak az „alap” és a „hatályos” részeket veszi figyelembe.

A „nem alap” jelzöt azok a normatív jogszabályok viselik, amelyeknek minden szakaszát be kell építeni más jogszabály(ok)-ba (pl. helyébe léptetés, kiegészítés, átszámolás, módosítás miatt), ill. amelyek ezen kívül csak más jogszabályokkal kapcsolatos intézkedéseket tartalmaznak (pl. hatályon kívül helyezés, hatálybaléptetés, alkalmazás elrendelése stb.). Az összes többi jogszabályt *alapjogszabálynak* tekintjük. (Itt nem az a fontos, hogy mennyi más jogszabállyal kapcsolatos módosítást tartalmaz valamely jogszabály, hanem hogy saját, csak benne közzétett jogi információtartalma is legyen). Megjegyzendő, hogy a rendszer – ha ennek értelme van – a nemzetközi szerződések és az iránymutatások között is megkülönböztet *alap- és nem alap* jellegű dokumentumot.

Középső szint: a dokumentumok

A dokumentumok a JIR ún. keresési alapegységei. *A JIR dokumentuma nem más, mint egy adott jogi anyagrészt (egység) valamennyi információját prezentáló elemi adatok összessége.*

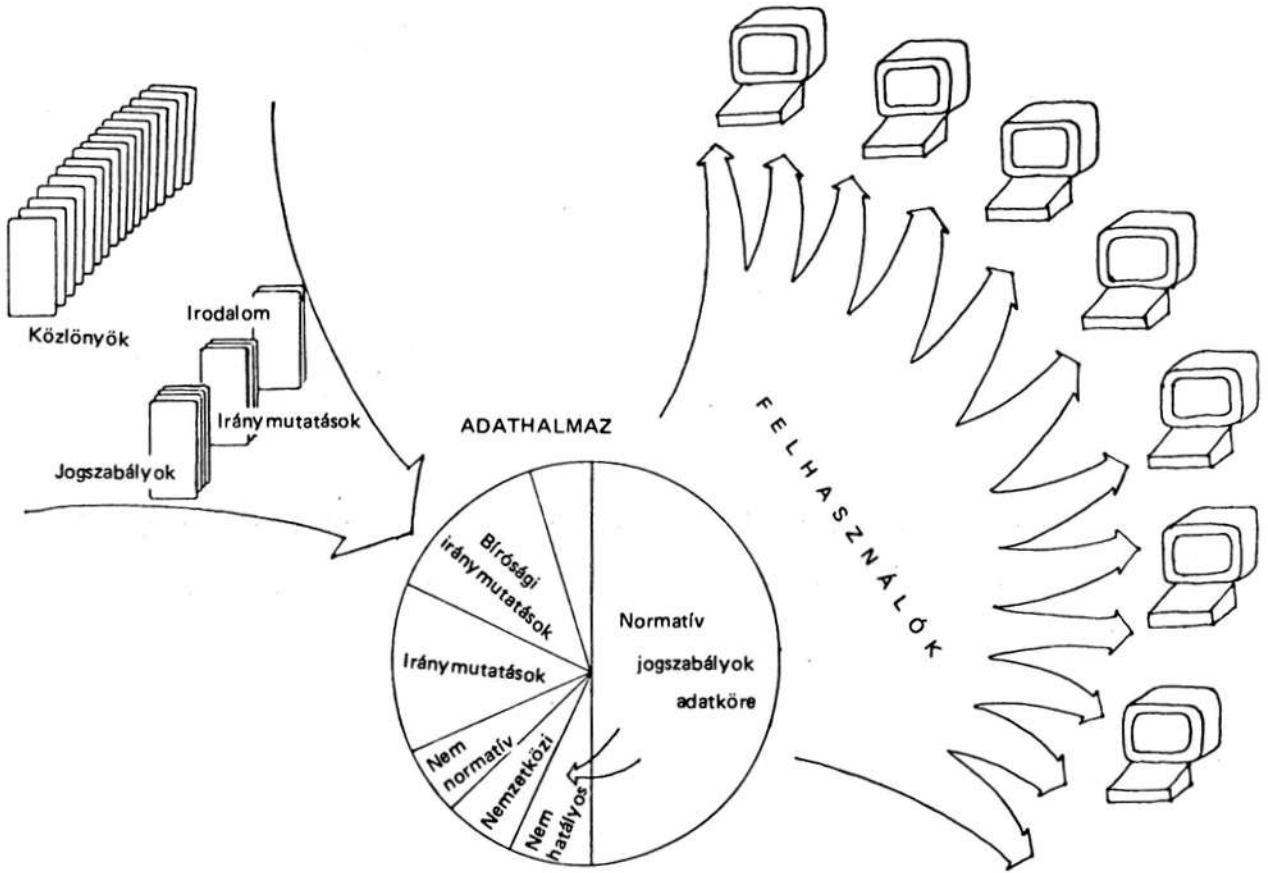
E meghatározás a következő fogalmak rövid tisztázását igényli:

1. jogi anyagrészt,
2. elemi adat,
3. valamennyi információ.

Ad 1.: Jogi anyagrésznek (ha jobban tetszik: jogi egységnek) tekintünk az adott összefüggésben egy jogszabályt (iránymutatást) a *maga egészében*, továbbá annak *minden szakaszát* külön-külön. A szakaszt – mint később részletesebben kifejtjük – gyűjtőfogalomként használjuk. A bekezdésről és alpontról mint önálló dokumentumot nem alkotó, de külön szintként kezelt szerkezeti egységről, szintén bővebben esik még szó.

Ad 2.: Az elemi adat ismertetését további fejezetekben adjuk meg.

Ad 3.: Valamennyi információn a JIR által nyilvántartott információk összességét értjük. (Valójában a jogszabályokra vonatkozó információk köre szinte a végtelenségig tágítható lenne. A reális kört az eddig tapasztalt igények, a számítógépes rendszer által kínált lehetőségek és – korlátozó tényezőként – a fennálló technikai és pénzügyi realitások együttes mérlegelésével alakítottuk ki.)

1. ábra A JIR szemléltetése

Önként adódik, hogy egy-egy jogszabályt, iránymutatást vagy jogi témájú könyvet önálló egységnek tekintünk. Ezek azonban a maguk egészében túl nagy egységek ahhoz, hogy a jogászok számára eléggé részletes – és ezáltal hatékony – információkeresést tegyenek lehetővé.

A jogszabályok (iránymutatások) sajátos belső hierarchia szerint „építkeznek”, amely igen sokrétű. E sokrétűség „tükröztetésének” mértékét a feltétlenül kielégítendő jogi információszükséglet és a rendszer számítástechnikai lehetőségeit összevetve kellett elhatározni.

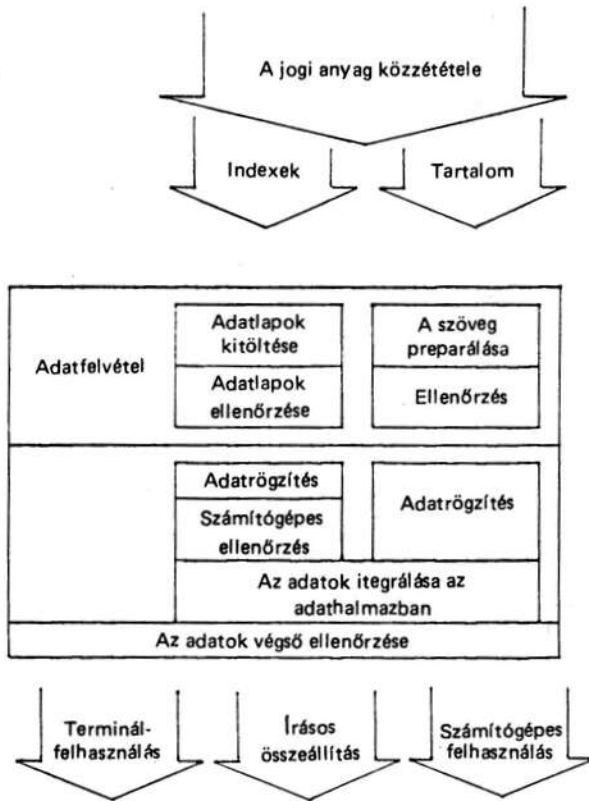
A JIR-ben alkalmazott, már készen álló szoftver minden dokumentumot önálló egységként tud csak kezelni.* A dokumentumok számának növelését a számítá-

tógép tárolási kapacitása, ill. gyorsasága bizonyos határon túl célszerűtlenné, sőt lehetetlenné teszi. Így a JIR-ben a lehetséges dokumentumokat, illetve dokumentum-szinteket úgy kellett meghatározni, hogy egyrészt a dokumentumok száma ne legyen túlságosan nagy (max. kb. 100 000), másrészt a dokumentumok kialakításának elve egységes és áttekinthető legyen (ha egy jogszabály egy paragrafusáról készül dokumentum, akkor minden további paragrafusáról is készülnie kell).

A jogszabályok paragrafusokra, a paragrafusok bekezdésekre és a bekezdések alpontokra bomlanak.

A kompromisszumkeresés közben első megközelítésként ezt a – csaknem minden jogszabályban megtalálható – beosztást kellett alapul venni. Eltekintettünk tehát a nem általános magasabb szintektől (pl. cím, fejezet, rész), ill. a külön nem jelölt (pl. nem számozott) alacsonyabb szerkezeti egységektől (pl. francia bekezdések, mondatok, szavak). A paragrafusok mellé azonban – velük azonos szintként – odavettük a határozatok

* A JIR idő- és költségmegtakarítás miatt egy bizonyos fokig más jellegű (könyvtári célokra orientált) programrendszer felhasználásával készül. Ennek más irányú alapelvei (pl. egy könyv = egy dokumentum) a JIR esetében kompromisszumok keresését és elfogadását tették szükségessé.

2. ábra Információáramlás a JIR-ben

pontjait, a nemzetközi szerződések cikkeit (cikkelyek), ill. a mellékleteket és a függelékeket. Ezeket nevezzük – mint azonos belső hierarchikus szinten álló részeket – a továbbiakban közös néven *szakaszoknak*.

A JIR a maga két dokumentumszintjével valójában tehát négy szintes jogszabályi struktúra közegében dolgozik:

1. a jogszabályok, iránymutatások és a jogi könyvek (folyóiratcikkek) szintje,
2. a szakaszok (paragrafusok, pontok, cikkek [cikkelyek], mellékletek és függelékek) szintje,
3. a bekezdések szintje,
4. az alpontok szintje.

Visszatérve arra, hogy a JIR-be mit is vegyünk fel dokumentumként, elengedhetetlennek mutatkozott, hogy a jogszabályok és iránymutatások mélyebb szintjeit is külön egységként kezeljük. A JIR ezért tekinti dokumentumnak a szakaszokat (2. szint). A 3. és 4. szintű szerkezeti egységek túlságosan (mintegy tízszeresére) megnövelték volna a dokumentumok számát, ami a rendszer jelentős mértékű lelassulásához vezetett volna.

Azonban ennek ellenére is szükséges az említett alacsonyabb szinteknek, ha nem is dokumentum szintű, de valamilyen külön kezelhetőséget biztosítani. Ezt a JIR úgy oldja meg, hogy noha csak a szakaszokat tartja önálló dokumentumnak, a szakaszokon belüli alsóbb szinteket elkülönítve (ún. almezős technikával) kezeli. Ennek megfelelően: bár a rájuk vonatkozó információkat csak egy szakaszdokumentum tartalmazza, mégis elkülönítetten jelenhetnek meg, ha a felhasználó kiírhatja őket. Sőt, azokban az esetekben, amikor egyenesen egy adott bekezdésre vagy alpontra kérdez rá a jogász, akkor a rendszer a kérdéses bekezdésre, ill. alpontra aképpen fogja kiadni a választ, mintha önálló dokumentum volna.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a JIR-ben dokumentumon

- egy jogszabállyal, egy iránymutatással, egy jogi könyvvel (folyóiratcikkekkel) ill.
- egy szakasszal (paragrafus, pont, cikk, melléklet, függelék) kapcsolatos információk összességét értjük.

A nem alapjogszabályok szakaszairól – mivel információtartalmuk úgymint más szakaszokba épül be – nem készül külön dokumentum. A várhatóan csekély érdeklődés miatt nem készül dokumentum a nem normatív jogszabályok szakaszairól sem.

Alsó szint: elemi adatok

Egy dokumentum *elemi adatainak* nevezzük azokat az információfajtákat, amelyek konkrét összessége jellemzi a dokumentumot. Az egy dokumentumhoz tartozó elemi adatok összessége teszi ki magát a dokumentumot. „Eleminek” számít egy adat akkor, ha további megbontása vagy nem lehetséges, vagy – informatikailag, ill. jogászilag – célszerűtlen, értelmetlen. (Például egy dátum felbontása évre, hónapra, napra, vagy pedig a hatályon kívül helyező jogszabály összekapcsolása a hatályon kívül helyezés dátumával.)

A JIR-ben 22 lehetséges elemi adat van. Vannak olyan esetek, amikor egy elemi adat több értékkel rendelkezik, de olyan is előfordul, hogy az adott elemi adatnak nincs értéke (pl. az egyik jogszabályt többször is helyesbítették, míg a másikat egyszer sem).

A könnyebb hivatkozás és az egyértelműség kedvéért minden elemi adatnak három betűs neve van.

A JIR-ben – az irodalom adatkörén kívül – a következő elemi adatfajtákat különböztetjük meg:

- AZO – azonosító
- CIM – a dokumentum címe
- HKJ – hatályon kívül helyező jogszabály

HKD	– hatályon kívül helyezés dátuma
KHK	– kihirdető közlöny
KHD	– kihirdetés dátuma
HBD	– hatálybalépés dátuma
HLJ	– hatálybaléptető jogszabály
ALK	– alkalmazásra vonatkozó rendelkezések
JHK	– jogszabályhelyesbítés közlönye
UKT	– utólagos közzététel
VOJ	– változtató jogszabályok
VOT	– változtatott jogszabályok
HLT	– hatályba léptetett jogszabály
VHJ	– végrehajtó jogszabály
VHT	– végrehajtott jogszabály
KPJ	– kapcsolódó jogszabály
KPI	– kapcsolódó iránymutatás
KPL	– kapcsolódó irodalom
FHJ	– felhatalmazást adó jogszabály
SZD	– deskriptorok
TRT	– tartalom.

A fenti sorrend egyben azt a sorrendet is jelenti, ahogy egy dokumentum kiírásakor az elemi adatok megjelennek a képernyőn. A HKJ és HKD adatok – természetesen – csak a „nem hatályos” adatkörben kerülnek kiírásra.

Vannak más elemi adatfajták is (pl. az azonosítóból kiemelt sorszám, kibocsátó és típus), amelyek a jogásznak nem jelentenek további információkat, de a számítástechnikai információkeresést elősegítik.

A tartalomfeltárás eszközei

A deskriptorozás és a teaurusz

A JIR most készülő 1. verziójában a tartalom szerinti keresés egyetlen eszköze a jogászok által felvett deskriptor (tárgyszó) lesz. (A teljes tartalom eleinte csak megjelenítés céljaira lesz alkalmas.) A deskriptorral tömören jelezni lehet az adott dokumentum tartalmát. Ez egyszerre jelent lényegtelen részletektől való elvonatkoztatást és információvesztést. Az intelligens adatfeltárás lehetővé teszi bizonyos asszociált fogalmak megadását is, de ezáltal (és természetesen néhány fogalom kiemelése miatt is) információtorzulás következik be.

A dokumentumok deskriptorokkal való ellátása (deskriptorozás) igen jelentős és hatékony információkeresési eszköznek ígérkezik, de megvalósítása közben magas elméleti és gyakorlati problémákat kell megoldani. Közöttük nem jelentéktelen helyet foglalnak el az egyébként pontosságra törekvő jogi szakzsargon következetlenségei (pl. ugyanazt a fogalmat az egyik jogszabály vasúti díjkezdményváltozásnak, a másik pedig személyszállítási tarifamódosításnak nevezte el).

A deskriptorként megadható jellemző fogalmakat két nagy csoportra lehet felosztani: az egyes jogterületek

jogászai fogalmaira és a jog által érintett más szakterületek szakfogalmaira (pl. illeték, erőszak, válás, öröklés, ill. fagylalt, hitel, nyári tábor, járvány).

A JIR számítástechnikai rendszerének kiépítésével párhuzamosan készülnek az egyes jogágak jogászai fogalmait tartalmazó teauruszok is. E teauruszok a JIR szerves részét fogják képezni: egyrészt standardizálják a deskriptorként felvehető jogi fogalmakat, másrészt pedig az információkeresés során segítséget fognak nyújtani a felhasználónak a problémájához legjobban illeszkedő tárgyszavak megtalálásában.

A nem jogi fogalmakról nem készül ilyen „a priori” teaurusz. E fogalmak köre is sokkal nyitottabb és szerteágazóbb. Ezeknél csak a képernyőre kilistázható fogalomlista segíthet majd a kulcsszavak kikeresésében.

Az információkeresés eszköze: a JIRLEK

A JIR első verziója egy ún. parancsnyelvet bocsát a felhasználó rendelkezésére. Ennek megfelelően egy vagy több parancs beadása szükséges ahhoz, hogy a jogász jelezte probléma megoldásához szükséges információhalmazt meg lehessen találni. A JIR későbbi verzióiban más elvek szerint építkező kérdező nyelvek is segítik majd az információkeresést, de pillanatnyilag csak a JIRLEK (= a Jogi Információs Rendszer LEKérdező nyelve) készül közülük.

Az információkeresés eredményeként a jogász-felhasználók a munkájuk közben felmerült konkrét problémákra várnak releváns információkat a számítógéptől. Ennek érdekében nekik kell megadniuk azokat a paramétereket, amelyek alapján a gép ki tudja választani a teljes információhalmazból a problémájuk szempontjából fontosakat. Mindez úgy megy végbe, hogy a felhasználó kérdéseket „tesz fel” a számítógépnek (most természetesen terminálos, interaktív lekérdezést tételezünk fel), amelyre a gép mindig kiadja a megfelelő választ. Következő mozzanatként – vagy már a választ is figyelembe véve, vagy pedig egy előre elhatározott kérdezői stratégia alapján haladva – a felhasználó felteheti az újabb kérdést. Így folytatódik a párbeszéd, míg csak meg nem születik a végeredmény (ami gyakran már az első kérdezőt követően is megeshet).

A program oldaláról „kérdés” helyett gyakran beszélünk „parancsról”. E két szó (ebben az összefüggésben) azonos fogalmat takar: a felhasználó parancsot ad a számítógépnek, hogy válaszoljon a feltett keresésre (a továbbiakban e két szót szinonimaként fogjuk használni).

A JIRLEK több mint 40 parancssal rendelkezik, melyek beadása egymástól független, tehát nincs kötött sorrend. (Kivétel az adatkört kiválasztó parancs, ha alkalmazásra kerül)

Lényeges könnyítés a felhasználónak, hogy a parancsok magyar nyelvűek, nem rövidített és mindig a funkció jellegére utaló szavakból, illetve az őket követő adatlistából (ún. paramétereiből) állnak. Közülük több kizárólag a felhasználó felvilágosítására és a használat elősegítésére szolgál.

A JIRLEK parancsait négy csoportra oszthatjuk, úm.

- keresést,
- eredménykiíratást,
- segítségnyújtást kérő és
- egyéb (kisegítő)

parancsokra.

Az eredménykiíratás parancsait – természetesen – addig nem érdemes kiadni, amíg a keresés nem futott le, de utána akárhány eredménykiíratást végezhetünk. A segítségnyújtás parancsait, ill. az egyéb parancsok közül is jónéhányat a keresés és/vagy, a kiíratás folyamatában bármikor megadhatjuk: nem zavarjuk meg velük az eredeti információkeresési folyamatot.

A JIRLEK alapelve, hogy keresés közben a felhasználó a teljes információhalmazból fokozatos szűkítéssel közelíti meg a számára fontos szűkebb információhalmazt, azaz lépésről lépésre adja be az őt érdeklő probléma konkrét jellemzőit, pontosabban a nekik megfelelő kereső parancsokat. Minden további kereső parancs az előzőre adott választ szűkíti tovább. Ez alól kivétel az adatkört kiválasztó parancs, amely a JIR adatkörei közül választja ki azt vagy azokat, amely(ek) alapja(i) lesz(nek) a további kereséseknek.

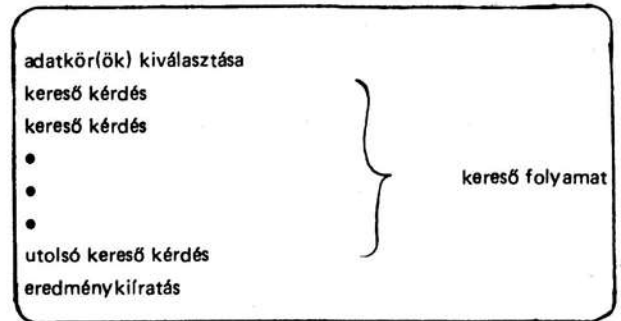
A kereső kérdések láncolata mindig megszakítható, mégpedig

- vagy segítségnyújtást kérő paranccsal (amikor pl. nem jut eszünkbe valamelyik következő parancs alakja vagy pontos működése),
- vagy a teauruszban keresést végző paranccsal (amikor a tartalomfeltárás deskriptorai szerinti kereséshez kell a megfelelő deskriptorokat kiválasztani, és ehhez a teauruszt használjuk fel segítségképpen),
- vagy pedig eredménykiírató paranccsal (amikor kiíratással tájékozódunk arról, hogy az eddigi keresés megfelelő irányba haladt-e, ill. az eredmények kiíratásából arról, hogy miként lehetne továbbszűkíteni a még túl nagy számosságú választ).

A keresési folyamatot tehát mindig az adatkör kiválasztásával kell elkezdni, és mindaddig folytatni, amíg egy újabb adatkör kiválasztásával nem indítunk el újabb folyamatot, vagy pedig el nem búcsuzunk a rendszertől. A 3–5. ábrán vázlatosan a JIRLEK-vel folytatható különféle párbeszédet mutatjuk be. Az egyes párbeszéd-párbeszéd sorozattá fűzhetők össze.

A párbeszéd minden lépése egy-egy parancs beadásából és a számítógép rá adott válaszából áll. A számítógép válasza a következők lehetnek:

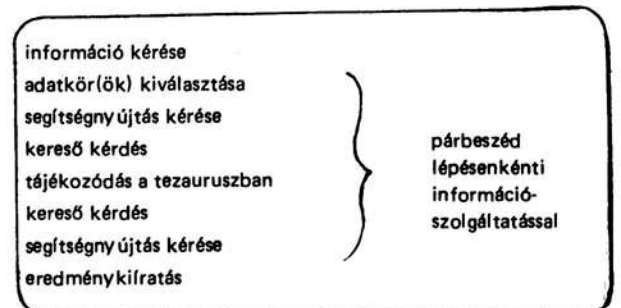
- az *adatkör kiválasztásakor* a rendszer visszajelzi a felhasználó számára a rendelkezésre bocsátott adatkörök neveit,
- *kereső parancs* esetén visszaadja (a) a keresés elindulásának jelzését, (b) a keresés végén az eredmény számosságát (azaz azt, hogy hány dokumentum felel meg a keresés – és az esetleges megelőző keresések együttes – kritériumainak),
- *eredménykiíratás* esetén a kiíratás jellegének megfelelő konkrét eredményeket jelenít meg,
- *segítségkérés* esetén a kért információt kiírja a képernyőre,
- az *egyéb kiegészítő parancsokra* pedig a konkrét tevékenységtől függően, különféle válaszokat ad.

3. ábra Egyszerű keresés

4. ábra Keresés eredménykiíratással megszakítva

5. ábra Párbeszéd lépésenkénti információszolgáltatással

A parancsok beadásánál mód van a négy magyar ékezetes betű, az „Á”, az „É”, az „Ö” és az „Ú” (pl. a parancsban: ADATKÖR, a kódoknál: ÉVM, a deskriptoroknál: HÁZASSÁG) használatára.

A kereső kérdések paramétereinél alkalmazni lehet a csonkolást, azt az eljárást, amikor a paraméterként megadott adatot nem fejezzük be, azaz a maradék részt levágjuk. Csonkolás esetén az adatot csillag „*” jellel fejezzük be. Csonkoláskor az adat nem teljes, a keresés folyamán csak a megadott karakterek számítanak, mögöttük bármi előfordulhat. Ilyen csonkolást alkalmazhatunk azért, mert

- nem ismerjük az adat pontos „végformáját” (a példa kedvéért tegyük fel, hogy nem tudunk választani a házasság, a házassodás, a házasságkötés stb. szavak közül, és ezért a HÁZAS* paramétert adjuk meg),
- össze akarunk fogni több azonosan kezdődő paramétert (pl. 1983* az 1983. 01. 01-től kezdődő és 1983. 12. 31-ig tartó összes dátumot jelenti),
- ki akarjuk használni a dokumentumok azonosítóinak hierarchikus felépítését (pl. a 4/1977. TV [törvény] jelenti a Ptk [Polgári törvénykönyv] dokumentumát, de a 4/1977. TV* annak összes szakasz-dokumentumát is magában foglalja).

A JIR használatának parancsnyelve

A JIRLEK kereső parancsai

A JIRLEK kereső parancsai adják a jogász-felhasználó kezébe azt az eszközt, amelynek révén meg tudja találni (bonyolultabb esetekben: meg tudja közelíteni) problémája releváns információit. Rendszerünkben az információkeresés parancsai a keresendő dokumentumok különféle jellemzői szerint különülnek el egymástól. Így keresni lehet

- adatkörök (ADATKÖR-parancs),
- tartalomfeltáró deskriptorok (TÁRGYSZÓ-, TÁRGYSZAVAK-, GTÁRGYSZÓ- és STÁRGYSZÓ-parancs),
- a kibocsátó neve (KIBOCSÁTÓ-parancs),
- a jogi dokumentum típusa (TÍPUS-parancs),
- a kihirdető közlöny (KÖZLÖNY-parancs),
- a kihirdető és az utólagosan közzétett közlöny (UKÖZLÖNY-parancs),
- a kihirdetés dátuma (KIHIRDETÉS-parancs),
- a közzététel dátuma (KÖZZÉTÉTEL-parancs),
- a hatálybalépés dátuma (HATÁLY-parancs),
- a hatályon kívül helyezés dátuma (HATKIV-parancs),
- a változtatás dátuma (VÁLTOZTATÁS-parancs),
- a kapcsolódó jogszabályok vagy iránymutatások (KAPCSOLAT-parancs),
- egy adott jogszabályhoz kapcsolódó iránymutatások (GYAKORLAT-parancs),

- egy adott jogszabályhoz vagy iránymutatáshoz tartozás (JOGSZABÁLY-parancs),
- a dokumentumok szintje, pl. jogszabály és paragrafus (SZINT-parancs),
- a jogszabály végrehajtása (VÉGREHAJTÁS-parancs),
- a jogszabály vagy iránymutatás sorszáma (SORSZÁM-parancs),
- a dokumentum azonosítójának körülbelüli ismerete (DOKKERES-parancs) alapján.

A kereső parancsok közül elsőként mindig az ADATKÖR-parancsot kell megadni, ezt tetszőleges számban és sorrendben követheti a többi parancs bármelyike. Egy újabb ADATKÖR-parancs zárja le az előző párbeszédet és kezdi el az újat.

A JIRLEK kereső rendszere logikailag a következőképpen működik:

- Elsőként az ADATKÖR-parancsokkal kijelöljük az(oka)t az adatkör(öke)t, amely(ek)en belül a későbbi parancsok dolgozni fognak.
- Az adatkörkiválasztást követő első hibátlan kereső parancs a teljes adatkörből válogat. A válogatás eredményét a két eredményterület* egyikébe helyezi.
- A további parancsok mindig az előző válogatás eredményéből válogatnak (azt szűkítik tovább), és az új eredményt mindig a másik eredményterületre helyezik.
- A kiíró parancsokkal mindig az aktuális eredményt lehet kiírni.
- Ha az utolsóként megadott kereső parancs valami ok miatt rossz volt, akkor az előző eredményeit (az ELŐZŐ-parancsokkal) vissza lehet kérni, majd ezután folytatni az adathalmaz immár megfelelő szűkítését.

A JIRLEK eredménykiírató parancsai

A JIRLEK eredménykiírató parancsaival lehet az előző pontban felsorolt kereső kérdésekre kiválogatott dokumentumokat megjeleníteni a terminál képernyőjén. A kiírató parancsok nem befolyásolják a keresés folyamatát, azaz egy vagy több kiírató parancs közbeiktatása után tovább folytatható a keresés párbeszéde.

A kiírató parancs tulajdonképpen kétféle lehet: az egyik esetben a keresés eredményét akarjuk kiírni, a másik esetben pedig csak egyetlen dokumentum adatait (az egy dokumentum visszanyeréséhez nincs szükség az előző fejezet értelmében vett keresésre). Ezt a két esetet a JIRLEK úgy különíti el egymástól, hogy az előbbi esetben a parancsok nem tartalmaznak paramétert (a parancs értelemszerűen a mindenkorin eredményre vonatkozik), míg az utóbbi esetben egy paraméternek kell szerepelnie, amely a kért dokumentum azonosítójával egyezik meg.

* A rendszer két eredmény területet használ.

A kiírató parancsok egyszersmind megadják azt is, hogy az eredmény dokumentumainak (ill. a paraméterként megadott dokumentumnak) mely jellemzőit szeretnék megkapni. Eszerint ki lehet írni

- csak a dokumentumok azonosítóit (IRD-parancs),
- a dokumentumok megjelenésének helyeit (IRDHOL-parancs),
- a dokumentumok változásait (IRDVÁLTOZÁS-parancs),
- a dokumentumok más dokumentumokkal fennálló kapcsolatait (IRDKAPCSOLAT-parancs),
- a dokumentumok minden adatát (IRDTELJES-parancs),
- a dokumentumok tartalmának szövegét (IRDTARTALOM-parancs),
- a dokumentumoknak bármely tetszőlegesen kiválasztott jellemzőjét (IRD-parancs).

Ha az „IRD” helyett a fenti parancsokban a „LISTÁZD” betűkombinációt használjuk, akkor a kiíratás nem a képernyőn, hanem egy sornyomtató-listán fog megjelenni, amit később el fognak küldeni a felhasználónak. A postázáshoz szükség lesz a felhasználó nevére és címére, ezeket a parancs beadását követően a rendszer automatikusan megkérdezi.

A JIRLEK segítségnyújtást kérő parancsai

A JIRLEK segítségnyújtást kérő parancsai a felhasználó kényelmét szolgálják. Információt szolgáltatnak a JIR felépítéséről, pillanatnyi adatállományáról, a parancsokról, a hibajelzésekről stb. A segítségnyújtást kérő parancsokat a bejelentkezést követően bármikor ki lehet adni (egymás után többször is), az információkeresések nem zavarják meg a keresés vagy a kiíratás folyamatát.

A következő segítségnyújtást kérő parancsok állnak a felhasználó rendelkezésére:

- a parancsok listája (? -parancs),
- a JIR használatának leírása (HOGYAN-parancs),
- a JIR paramétereinek leírása (INFORMÁCIÓ-parancs),
- a hibajelzések magyarázata (HIBA-parancs),
- a JIRLEK használatának leírása (TANÍTS-parancs).

A JIRLEK egyéb kisegítő parancsai

A JIRLEK egyéb kisegítő parancsai igen sokféleképpen segítik elő a párbeszéd (kérdésfeltevések és eredménykiíratások) lefutását. Az egyéb kisegítő parancsok a párbeszéd közben bármikor kiadhatók, és bizonyos esetekben befolyásolják annak menetét is.

A JIRLEK a következő kisegítő parancsokat bocsátja a felhasználó rendelkezésére:

- a teaurusz alapján egy-egy fogalom generikusának, specifikusainak, szinonimáinak és rokonainak megadása (SZÓBOKOR-parancs),

- a teaurusz alapján valamely fogalom összes generikusának megadása (GENERIKUS-parancs),
- az összes deskriptor alapján az azonosan kezdődő deskriptorok kiíratása (SZÓKEZDET-parancs),
- visszatérés az előző kereső lépéshez (ELŐZŐ-parancs),
- az eredmény (általában növekvő) sorrendiségének megfordítása (VISSZA-parancs),
- az eredmény egyik részalmazának kiválasztása (EBBŐL-parancs),
- az eredmény kiegészítése újabb adatokkal (EHHEZ-prefix),
- elköszönés a rendszertől (KÖSZÖNÖM és VÉGE-parancsok),
- a felhasználó kívánságainak beadása (KÍVÁNSÁG-parancs).

Példák a JIRLEK használatára

A fent felsorolt parancsok részletes bemutatására helyhiány miatt nem kerülhet sor. Ehelyett néhány példán érzékeltetjük a JIRLEK parancsnyelvének használatát. A példáknál csak a jogász által kiadandó parancsokat tüntetjük fel, hiszen a rájuk érkező tényleges válaszok mindenkor a bennlevő jogi adathalmaz függvényei.

1. példa: Módosult-e az 1967. évi II. törvény?

ADATKÖR NORMATÍV
IRDVÁLTOZÁS 2/1967.TV

2. példa: Az utóbbi két évben megjelentek közül mely jogszabályokban és iránymutatásokban szerepel a „hibás teljesítés” kifejezés?

ADATKÖR NORMATÍV, BÍRÓSÁGI IRÁNYMUTATÁS
KIHIRDETÉS 1982*
TÁRGYSZÓ HIBÁS TELJESÍTÉS
IRD

3. példa: A Ptk mely szakaszai foglalkoznak a „hibás teljesítéssel”? És mik a hozzájuk kapcsolódó iránymutatások?

ADATKÖR NORMATÍV
JOGSZABÁLY 4/1977.TV
SZINT §
TÁRGYSZÓ HIBÁS TELJESÍTÉS
IRDKAPCSOLAT

4. példa: A Legfelsőbb Bíróság milyen iránymutatásokat adott ki az 1967. évi II. törvény 62. §-ával kapcsolatban?

ADATKÖR BÍRÓSÁGI IRÁNYMUTATÁS
KIBOCSÁTÓ LB
KAPCSOLAT 2/1967.TV/62.§
IRD

5. példa: Az 1981. évi 1. törvényerejű rendeletnek melyek a végrehajtási jogszabályai?

ADATKÖR NORMATÍV
IRDKAPCSOLAT 1/1981.TVR

6. példa: Mely vámeljárásal is foglalkozó minisztertanácsi jogszabályok kapcsolódnak az 1974. évi 1. törvényerejű rendelethez?

ADATKÖR NORMATÍV
KAPCSOLAT 1/1974.TVR*
TÁRGYSZÓ VÁMELJÁRÁS
KIBOCSÁTÓ MT
IRD

7. példa: Helyesbítették-e az 1/1974.(I.17.)PM számú rendeletet?

ADATKÖR NORMATÍV
IRDVÁLTOZÁS 1/1974.PM.R

8. példa: Az 1967. évi II. törvény 62. §-ához kapcsolódó Legfelsőbb Bírósági iránymutatások szövegét kívánjuk kiíratni.

ADATKÖR BÍRÓSÁGI IRÁNYMUTATÁS
KAPCSOLAT 2/1967.TV/62.§
IRDTARTALOM

Különféle mutatók összeállítása

A JIR-ben rendelkezésünkre fog állni a jogszabályok és iránymutatások gyakorlatilag teljes halmaza, szóval egy olyan eszköz, amelynek segítségével igen sokféleképpen tudunk majd információkat keresni ebből az adathalmazból. Önként adódik tehát, hogy felhasználásával a JIR olyan további szolgáltatásokat is nyújtson, amelyek közös jellemzője az, hogy

nemcsak egy adott problémával kapcsolatos információkat tartalmaznak, hanem – az érdeklődésnek megfelelően – kisebb-nagyobb információköröket ölelnek fel;

rendszeresen (havonta, negyed- és félévente, évente), illetve ritkábban (alkalmanként) készülnek azért, hogy információtartalmuk állandóan aktuális legyen; az információk papírra nyomtatott formában jelennek meg és legtöbbször nagy példányszámban (100...1000 példány).

Ezeket az outputokat közös néven *mutatóknak* nevezzük. A mutatók elsődleges célja, hogy a viszonylag kevés közvetlen (terminálon keresztüli) hozzáférési lehetőség mellett a jogászok széles rétege számára is hozzáférhetővé váljanak a JIR korszerű szolgáltatásai. Ettől a céltól függetlenül is szükség lesz esetenként ilyenfajta kiírásokra bizonyos elemzésekhez és adatgyűjtésekhez.

E mutatók iránt mind ez ideig igen kevés jogászi követelmény merült fel, mivel eddig – nem lévén ilyen lehetőség – kevésbé lehetett válogatni a különböző megoldások között, és így ma még nehezen határozhatók meg a szükséges és célszerű variációk. Ezért a JIR

számára egy olyan mutatókat előállító program kialakítása folyik (JIRTAB), amelynek segítségével a későbbiek során viszonylag széles határok között lehet majd tetszőleges mutatókat előállítani.

Mindenekelőtt az volt a célunk, hogy a JIR elő tudja állítani a ma is meglévő és megszokott mutatókat. Így különösen

- a címmutatót,
- a számmutatót,
- a változások mutatóját,
- a betűrendes tárgyszómutatót (ez a szokásos tárgyszómutatóktól annyiban tér el, hogy a deskriptorokat sorolja fel, és a hozzájuk tartozó jogszabály-, iránymutatás-, ill. szakkasz-dokumentumok azonosítóit adja meg),
- a szabályozási területek mutatóját (ez egy-egy nagyobb témakörhöz – pl. család, meteorológia, környezetvédelem, rokkantak, gazdasági szabályozás stb. – tartozó jogszabályokat és iránymutatásokat gyűjti ki),
- a jogszabály vagy iránymutatás hatályos szövegének kiírása.

Természetesen, még számos egyéb mutató is készülhet, ha majd konkrét igény merül fel rá. A fenti mutatókat a számítógép tetszőleges gyakorisággal, tetszőleges időintervallumokra, tetszőlegesen kiválasztott részhalmazokra (pl. közlönyök, kibocsátók, típusok stb. szerint válogatva) tudja elkészíteni.

Végezetül, de nem utolsósorban, meg kell említenünk a JIR statisztikai programját is. Ez a teljesen tetszőlegesen kiválasztott részhalmazokon képes egy- és két-dimenziós gyakorisági osztályokat képezni. Ezek a mai statisztikai összeállításoknál jóval szélesebb körű elemzések kiindulópontjai lehetnek.

Az adatok számítógépes átadása

Mivel egyrészt sok helyre nem kerülhet el a közvetlen kapcsolatot biztosító képernyős terminál, másrészt pedig egyes nagyobb felhasználóknak speciális igényeik is lehetnek, a JIR számítástechnikai adathordozón (tervek szerint mágnesszalagon) is rendelkezésre tudja bocsátani az adatokat. Vagy a JIR teljes adathalmazát, vagy annak a megrendelő által kiválasztott részét rendszeresen át lehet majd küldeni egy másik számítóközpontba, ahol az – esetleg egy kódtranszformációt követően – változtatás nélkül, vagy pedig – saját szoftver révén – a szükséges helyi specialitásokkal (pl. belső utasítások, szabályzatok, kollektív szerződések stb.) kiegészítve állhat az ottani felhasználók rendelkezésére.

A külföldi jogi információs rendszerek tapasztalatai

A külföldi jogi információs rendszerek felépítésével kapcsolatos tapasztalatokat magyar viszonyokra áttenni gyakorlatilag lehetetlen volt. Ennek (a tanulmányozásra fordítható erőforrások szűkössége mellett) főleg az az oka, hogy országoként nagyon különbözőek a jogrendszerek, ill. a technikai és pénzügyi lehetőségek.

Az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában az ún. precedensjog érvényesül. Ennek lényege: (a magyar viszonyokhoz képest) kevés törvény mellett elsősorban a bíróságok eseti döntései szolgáltatják a jogalapot (precedens). A precedenseknél nem fordul elő módosítás, hatályba léptetés, hatályon kívül helyezés stb., tehát olyan mozgás, ami a JIR-ben a legnagyobb problémákat okozta. Ugyanakkor ezek a külföldi rendszerek lapolvasóval automatikusan kapják meg a bemeneti adatokat, amelyekből automatikusan, a tartalom minden szavát felhasználva készülnek a deskriptorok (ehhez a jelenleg nálunk rendelkezésre állónál jóval nagyobb számítógép kapacitásokra van szükség).

A nyugatnémet JURIS jogi információs rendszer kiépítése mintegy 12 évig tartott. Pillanatnyilag teljes adathalmazzal rendelkeznek a jogi irodalom és a bírósági döntések területén (ehhez gyakorlatilag egy teljesen kész szoftvercsomagot használtak fel), de a jogszabályok területén a nehezen megoldható problémák miatt még csak a kísérleti rendszer sem valósult meg.

Az olasz jogi információs rendszer már majdnem egy évtizede működik. Teljes mértékben tartalmazza az olasz joganyagot (beleértve a legalacsonyabb szintű bírósági döntéseket, sőt a kollektív szerződéseket is). Ezzel a rendszerrel tartják nyilván a Közös Piac jogszabályainak egyik körét, Európa-szerte több ezer előfizetője van.

A francia jogi információs rendszert a jogászok alig veszik igénybe. Ennek oka vélhetőleg az, hogy a rendszerbe nem vették fel a joganyag szó szerinti tartalmát.

A fent említetteken kívül Nyugat-Európa minden országában működik egy vagy több jogi információs rendszer a legkülönbözőbb szolgáltatásokkal, hivatalos felügyelet mellett vagy csak magánvállalkozásként.

A szocialista országokban a JIR-hez hasonló nagyságú és célkitűzésű jogi információs rendszer nem működik. Az egyetlen ilyen jellegű rendszert Moszkvában állították üzembe. Fő feladata az össz-szövetségi törvények állandóan aktuális állapotban való tartása, illetve egy szűk kör számára ennek alapján információk gyűjtése.

Magyarországon jelenleg csak a Pénzügyminisztérium JOGINFORM rendszere működik, amely a pénzügyekkel kapcsolatos jogszabályokat és a Pénzügyminisztérium belső utasításait tartja nyilván elsősorban jogszabálymutatók készítése, ill. a minisztériumon belüli jogi tájékozódás céljából.

A JIR kifejlesztésének körülményei

A JIR „gazdája” az Igazságügyi Minisztérium Számítástechnika-alkalmazási Központja (IM SZAK). A JIR kialakítása több éves előkészítő munka után 1981-ben kezdődött meg.

A JIR hardver *bázisul* az Államigazgatási Számítógépes Szolgálat (ÁSZSZ) Honeywell típusú nagyszámítógépét jelölték ki, amihez egy koncentrátor számítógép fog csatlakozni az IM SZAK-nál. Ez a koncentrátor számítógép fogja majd össze a terminálhálózatot, és intézi a távadatvitellel kapcsolatos teendőket. A központi számítógép feladata az adatok napra kész állapotban tartása, az információkeresés biztosítása és a nyomtató kiíratások elkészítése lesz.

A JIR *szoftver rendszerének* kiviteli munkáit az IM SZAK logikai tervei alapján az ÁSZSZ vállalta magára. Az ÁSZSZ készítette el a rendszer részletes terveit, és ott készítik el a szoftvert is. Mind a tervezés, mind a kivitelezés során szoros munkakapcsolatot tartott fenn a megrendelő és a kivitelező. A JIR speciális igényei, az igen komplex joganyag és a széleskörű felhasználói kör miatt a rendszer bonyolult és nagy mennyiségű szoftver eszközt igényel. Ennek létrehozásához a jogászok és a számítástechnikusok szoros együttműködésére volt és van szükség.

A JIR *adathalmazát* a legfontosabb információknak (az elemi adatoknak) a jogszabályból adatlapokra történő kiemeléssel hozzuk létre. Ezt az igen fontos, precíz, néha a jogszabályok értelmezésével együtt járó munkát jogászok végzik, és a számítógépbe ugyancsak jogászok által ellenőrzött adatok kerülnek be. A JIR adathalmazának mindenkor helyesség-ellenőrzése is az IM SZAK-ban történik.

A JIR *tezauszát* tezauszalkészítő és jogász szakemberek közös munkával hozzák létre. A tezauszok a priori módon, tehát a jogszabályok adatfelvételezésétől (deskriptorozásától) függetlenül készülnek. Ezáltal bizonyos jogágaknál megelőzték az adatok felvételét, és itt a deskriptorozást elősegítő eszközként is funkcionálhatnak. Más jogterületeken azonban csak jóval az adathalmaz meghatározó részének rendszerbe kerülése után születnek meg a tezauszok (esetükben a tezauszépítő munkát segíti majd a korábban elvégzett deskriptorozás).

A JIR *felhasználóit* is az IM SZAK fogja össze. A terminálon keresztül dolgozó felhasználók ugyan teljesen függetlenül, tetszőleges időben és tetszőleges gyakorisággal használhatják a rendszert, de terminál hiányában a más módokon (pl. telefonon vagy levélben) feltett kérdésekre az IM SZAK fogja megadni a választ. Ugyancsak itt készítik el a különböző igényeket kielégítő jogszabálymutatók előállítását kezdeményező vezérlőkártyasorozatokat, valamint a JIR adatait tartalmazó mágnesszalagokat is.

**SEPRŐDI László: Nagy vonalakban a készülő
Jogi Információs Rendszerről**

A cikk a készülő Jogi Információs Rendszert (JIR) mutatja be abból a szempontból, hogy a felhasználók miként fognak vele találkozni. Sorra veszi a számítógépbe bekerülő joganyagot, tárgyalja az adatok struktúráját. Bemutatja a JIR lekérdező nyelvét, részletesen tárgyalja a lekérdezés struktúráját, felsorolja a lehetséges parancsokat és ezekre példát is hoz.

* * *

**ШЕПРЁДИ Л.: Юридическая информационная
система, создаваемая в ВНР**

Статья дает описание создаваемой юридической информационной системы (ЮИС) в том аспекте, в каком потребитель будет с ней встречаться. По рядку описывает юридический материал, идущий на ЭВМ, обсуждает структуру данных. Описывает поисковый язык ЮИС, подробно знакомит со структурой поиска, перечисляет возможные команды и приводит по ним примеры.

* * *

**SEPRŐDI, L.: Hungarian legal information
system under preparation**

The author presents the legal information system (JIR) under preparation from the aspects of its future usage. The legal and legislation material planned as input to the computerized system and the data structure is discussed. The information retrieval language, the search commands and the searching structure of JIR are described with some examples.

* * *

**SEPRŐDI, L.: In grossen Zügen über das in Arbeit
befindliche ungarische Informationssystem
für Rechtswesen**

Die Arbeit beschreibt das Informationssystem für Rechtswesen (JIR) von dem Gesichtspunkt gesehen, auf welche Weise die Benutzer mit diesem zusammen treffen werden. Das in den Rechner eingegebene Rechtsmaterial, die Struktur der Daten werden behandelt. Die Abfragesprache des JIR wird gezeigt, die Struktur der Abfrage wird ausführlich behandelt. Auch die möglichen Befehle werden aufgezählt und anhand einiger Beispiele erörtert.

* * *

